

עמנואל רינגלבלום

רפאל מאהלר

ד"ר רינגלבלום ייצג את הטוב והיפה בין צעירי דור ההיסטוריונים היהודים בפולין.

כתלמיד ותיק של יצחק שיפר, דומה היה לרבו המובהק הן לגבי שיטות חקירת ההיסטוריה, והן באורחות חייו כעסקן ציבורי ולוחם פוליטי. כבאלאבאן, אף הוא הגביל את עצמו בתחומם הבלעדי של תולדות יהודי פולין וכמותו נטה לפרש כל עניין לפי מקורות ארכיוניים ולטפל בבעיות היסטוריות בדרך המונוגרפית. בעוד שבאלאבאן ושיפר השתייכו לשתי תקופות בחיי התרבות היהודיים, לתקופה „גליציה וחכמיה“ מלפני מלחה"ע הראשונה ושל פולין שלאחריה, היה רינגלבלום כולו תופעה של החיים והיצירה היהודיים בפולין העצמאית. על כן ספג רינגלבלום את הרעיונות הפוליטיים והסוציאליים הסוערים של התקופה ונהפך לאחד המנהיגים החשובים ביותר בדור הצעיר של מעמד הפועלים והאינטליגנציה היהודית בפולין. עתות המשבר המתוחות בכלל ותנאי החיים הכלכליים והפוליטיים של היהודים בפולין בפרט, תנאים שהלכו ורעו ברבות הימים, גרמו לכך, שאפשרויות עבודתו המדעית תהיינה מלכתחילה קשות לאין ערוך בהשוואה לרבותיו ולחבריו הבוגרים ממנו. מכל שכן, פעילותו הציבורית והפוליטית צמצמה עוד יותר את הזמן שנותר לו למחקר, אם כי העניקה לו את הדחף לחקירתו, מלאה אותה תוכן רעיוני וקבעה את מגמתה הסוציאלית.

נולד ב־21 בנובמבר 1900 בבוצ'ץ' (מזרח-גליציה). מילדותו חש בעולם הכבד של החיים. בהיותו בן י"ב מתה עליו אמו. עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה נמלט עם משפחתו לקולומיאיה ואח"כ לניי־סאנץ, שבה סיים את הגימנסיה בשנת 1919. בגלל מצבו החומרי הקשה של אביו, חייב היה להביא את לחמו עוד בהיותו בגימנסיה ע"י מתן שיעורים פרטיים. אולם המציאות הקשה לא שברה את רוחו, ולהיפך, הישלה את אופיו ואת מרצו והכפילה את חוש-היוזמה הבלתי־רגיל שלו. שמחת החיים שלו והאופטימיות הבריאה הטבועה בו לא התעתה אותו במשעולי הקריירה, זו שבלעה את כשרונותיה של כלל האינטליגנציה היהודית בגליציה. השאיפה לקנות דעת ולהפיצה בין המוני העם, הבדילה אותו כבר אז, בשנות הגימ-

נסיה, מן הממוצע של חבריו. בתוך החוג הפועלי-ציוני בגימנסיה בניי-סאנץ, שרוכו על ידי הסטודנט העילוי ועתיר הכשרונות, שאול אמסטרדם, המנהיג הפוליטי המצויין שלאחר שנים, התבלט רינגלבלום משכמו ומעלה. לפי הוראותיו של אמסטרדם, בלע ספרים במקצועות הסוציולוגיה, הכלכלה, דברי-ימי היהודים וספרותם. בו בזמן ניהל רינגלבלום בעצמו חוג של פועלים צעירים והשתתף בפעולותיו של סניף פועלי-ציון המקומי.

לוארשה הגיע בשנת 1920. כאן נרשם בפאקולטה ההומניסטית של האוניברסיטה הווארשאית, ולמד היסטוריה מפי הפרופסורים יאן קוכאנובסקי ומארצ'לי האנדלסמאן. מדריכו במחקר ההיסטוריה היהודית היה ד"ר שיפר. שיפר היה עובר אתו על כל פרק מהדיסטריציה שלו ונושא ונותן אתו על כל פרט.

את כל הזמן שנותר לו מלימודיו ומשיעורים פרטיים הקדיש רינגלבלום לעבודת ההשכלה בתוך תנועת הנוער של פועלי-ציון-שמאל; היה מורה ומנהל "שיעורי-הערב לפועלים", ניהל חוגי השתלמות לנוער והיה חבר הועד המרכזי של תנועת-הנוער של פוע"צ. כ"כ היה משתתף וחבר המערכת בבטאוני הנוער "יוגנטפאן", "דער נייער דור" ו"פרייע יוגנט" (שבו חתם בשם משפחת אמו מוניה הלר). בתנועה הסטודנטית היהודית היה אחת הדמויות האהובות והפופולריות ביותר, הודות לפעילותו המסורה בחוג האקדמאי של פוע"צ שמאל "יוגנט" והנהלת "המעון האקדמי" היהודי.

בשנת 1927 קיבל רינגלבלום את התואר ד"ר לפילוסופיה על סמך הדיסטריציה שלו על תולדות היהודים בווארשה בימי הביניים. בילה אח"כ שנה בוילנה כמורה לדברי-הימים בבתי הספר התיכוניים היהודיים וכמשתתף בסקציה ההיסטורית של יווא, שבה היה קשור מרגע היווסדה. ב-1928 חזר רינגלבלום לווארשה, שם הורה עד שנת 1938 בבתי הספר התיכוניים הפולנים לנערות יהודיות של זקס, מירלס ו"יהודיה".

ב-1929 נמשך על ידי מנהלו של הג'וינט לפולין, החבר רב הזכויות של יווא, יצחק גיטרמן (נהרג ע"י הנאצים בשנת 1943), לעבודה בקופת-גמילות-חסדים. כעורך בטאון קופות גמ"ח "פאלקסהילף" הוכיח רינגלבלום את כשרונו הארגוני וכושרו היוזם הטבעיים בו מלידה. הרעיון, שלמענו לחם ללא הפוגות בתפקידו זה היה עזרה עצמית ופרודוקטיביזציה של ההמונים הזעיר-בורגניים היהודיים. רב יתר מן התוצאות הכלכליות הממשיות של תעמולתו לפרודוקטיביזציה, היה הערך המוסרי של חיזוק ההכרה העצמית ועידוד היוזמה החברתית והכלכלית של ההמונים והמדוכאים ברחבי המדינה.

באותה תקופה עצמה חלה פעולתו העיקרית למען יווא. הוא היה לא רק אחד המשתתפים המדעיים הפעילים ביותר של הסקציה ההיסטורית, שאליה נבחר בכינוס הראשון בוילנה בשנת 1929, אלא גם בלט כמארגן. הודות ליזמתו הבלתי נדלית של רינגלבלום, שוב לא הסתפק החוג בפגישותיו הסדירות, בהרצאות וויכוחים, אלא גם הוציא לאור בטאון משלו, את המאספים: "יוגער היסטאָריקער" (1926 ו-1929) ואח"כ "בלעטער פאר געשיכטע" (1934 ו-1938). רינגלבלום היה אחד המיסדים והבונים של הסניף הווארשאי של יווא, שבו פיתח פעילות עניפה בשטח של קורסים מדעיים. הוועדה ההיסטורית לפולין, שהיתה קיימת על יד

הסניף הזה של ייווא, ביצעה תחת הנהלתו מלאכה חשובה של רישום פינקסי קהילות וחברות בכל המדינה.

עם כל פעילותו הנמרצת בג'וינט וביווא, לא הפסיק רינגלבלום את פעילותו התרבותית בתנועת הפועלים. החל מ־1928, לאחר שד"ר ברוך אייזנשטאדט גורש מפולין בפקודת השלטונות, ניהל רינגלבלום את החברה „שיעורי־ערב־לפועלים” כיו"ר, עד שנחתמו פעולותיה בשנת 1932. אף נטל חלק בהתיעצויות חשובות של המפלגה ושל נוער פוע"צ שמאל. השתתף בעתונות וריכז את החוג המפלגתי לנוער האקדמאי. סייע לעיבוד תוכניות לימוד ההיסטוריה לרשת בתי־הספר היהודיים, היה פעיל בהנהלת התאחדות הסופרים היהודיים והחל משנת 1937 היה אחד ממנהלי תנועת איקוף בפולין. בהתאגדות המקצועית של מורי בתי־הספר התיכוניים היהודיים בפולין היה רינגלבלום אחד החברים הנכבדים וסייע לנהל את פעולותיה ברוח של מאבק בלתי נרתע נגד התנכלויותיהם הפאשיסטיות של שלטונות־בתי־הספר. „החברה היהודית לידיעת הארץ” חייבת תודה לרינגלבלום על כך שבפרסומיה המדעיים והשיעורים המדעיים שלה, חרגה מעבר לתחומי חברה לתיירות.

משנת 1938 ועד פרוץ מלחה"ע השניה היה שקוע רינגלבלום כמעט כולו בעבודת הסיוע של הג'וינט ולשם כך חייב היה לוותר על משרתו בבתי הספר התיכוניים. הוא עזב את וארשה לחמשה שבועות, כדי לארגן את העזרה לפליטי גרמניה היהודיים במחנה זבונשין¹. לאלפי הפליטים האומללים היה הוא יועץ נאמן ועוזר אהוב, הודות לגישתו הטבעית, להתלהבות הנעורים שלו ולאופטימיזם שלו.

תודות למרצו ולאופטימיזם הנודע לו, לא דוכא מעולם תחת מעמסת עבודתה המקצועית והציבורית המסועפת; נחמד למראה היה בדמותו של עלם רם־קומה ותמיר, בעל תווי פנים גבריים כשעיניו הכחולות מביעות חדות־חיים וטוב־לב. בספטמבר 1939 עם פרוץ מלחמת העולם, טרם מלאו לרינגלבלום 39 שנים, אולם, אז כבר הספיק לעשות כה רבות בשטח המדעי, עד שמ„היסטוריון צעיר”, גדל לדרגת אחד מדמויות ההיסטוריונים המובהקות של הקיבוץ היהודי בפולין.

עבודתו המדעית הראשונה והחשובה ביותר היא „תולדות היהודים בוארשה עד לגירוש 1527”, שהופיעה ב־1932 ע"י הסניף הוארשאי של חברת שוחרי ההיסטוריה הפולנית² מהווה יצירה קלאסית בשטח תולדות היהודים בפולין. ספר זה קורע אופקים חדשים לתולדות מעמדם המשפטי של היהודים, האשראי היהודי ובפרט המסחר בפולין של ימי הביניים ובחלקו גם של ליטא. מוצאים אנו בו פרטים על המלאכה ביה"ב, על רופאים יהודיים ועל בעלי־אחוזה יהודים. הספר מחדש הרבה בשטח הווי החיים היהודי בפולין של יה"ב ועל היחסים ההדדיים בין יהודים לנוצרים.

על יסוד מחקריו בתולדות היהודים בימי הביניים, הוציא לאור רינגלבלום

1 ר' להלן מכתבי רינגלבלום מזבונשין.

2 באידיש הופיעו כמה פרקים מהספר ב„יונגן היסטאריקער” ב.ו. 1926 ב ו 1929 ובכתבי ייווא, היסטארישע שריפטן, ב.ו. 1929, עקאנאמישע שריפטן ב.ו. 1928, וב„פילאלאגישע שריפטן” ב.ו. 1926.

(יחד עם כותב השורות הללו) בשנת 1930 שתי חוברות באידיש ובפולנית „מקורות לתולדות היהודים באירופה המזרחית“, קובץ מקורות לשימושם של בתי-הספר התיכוניים ולהשתלמות עצמית.

יומרתו המדעית של רינגלבלום היתה היסטוריה מקיפה של וארשה מימיה הקדומים ביותר ועד לזמן החדש. אולם הוא הבין אל נכונה, כי באותה מידה שחשוב מחקר-יסודי של קהילת וארשה על יסוד חומר ארכיוני, מחקר שישמש אבן-פינה להיסטוריה מקיפה של דברי ימי יהודי פולין בכלל, כן הכרח הוא להעמיק בלימוד ההיסטוריה היהודית במדינה כולה, כרקע להסברת תולדותיהם בעיר-הבירה. במחקרו בשטח דברי ימי היהודים בפולין בעת החדשה, הביא רינגלבלום חידושים רבי ערך בתחומי המצב הכלכלי, התנאים המדיניים והתרבות. ספרו של רינגלבלום „לתולדות הספר והדפוס היהודי בפולין במחצית השניה של המאה הי"ח“, מהווה הישג הן לגבי תולדות החברה היהודית, הן לגבי ההיסטוריה המשפטית שלה והן לגבי תולדות התרבות היהודית.

מבין שלושת המאמרים האחרים על יהודי פולין במאה הי"ח: „ויכוח יהודי בסיים הפולני ב־1775“ (1931), „מספר ידיעות בעתונות הפולנית במאה הי"ח“ (1932), ו„הד למהפיכה הצרפתית“ (1932), נודע ערך חשוב ביחוד לזה האחרון, הן לפי שיטת הניתוח החברתי-מדיני שלו, והן לגבי מסקנותיו. מסתבר שכבר במאה הי"ח היו בפולין יהודים בעלי השקפה בהירה על העניין המעמדי המשותף של הבורגנות היהודית והפולנית. הארה יסודית בנוגע לעמדתם של זרמים פוליטיים שונים בפולין לגבי השאלה היהודית, נתן רינגלבלום במסה רחבת-ממדים בשם „יהודים באור העתונות הפולנית“ שהודפסה בשלושה המשכים בשנת 1932 ב„מיישניצ'ניק ז'ידובסקי“. היתה זו הכנה למחקרו המזהיר על „תכניות ונסיונות לריבוד מחדש של יהודים בתקופת מלכותו של סטניסלאב אוגוסט“, שהופיע בשנת 1934 כתדפיס מהדו-ירחון הפולני „ספראווי נארודובושצ'יובה“.

בשאלת האוטונומיה המרכזית של היהודית בפולין הישנה, עסק רינגלבלום כבר בשנות 1927—1928, בהיותו עוד מורה בוילנה. הוא גילה בארכיון הממלכתי הוילנאי שלל של תעודות בדבר „ועד מדינת ליטא“. עדות לידיעתו בשטח-מחקר זה מהווה „תולדות האוטונומיה היהודית בפולין לשעבר“, שכתב כהקדמה למהדורתו של יצחק בורנשטיין „תקציבי קהילות יהודיות בפולין“ (וארשה 1928). רינגלבלום סקר גם את „ההיסטוריה החיצונית של יהודי פולין העתיקה“ בהוצאת „Żydzi w Polsce odrodzonej“ (1932).

בשנת 1930 התחיל רינגלבלום להשתתף ב„אנציקלופדיה יודאיקה“ בגרמנית. שלושים המונוגרפיות שלו על קהילות יהודיות בפולין, המופיעות בכרך ח'—י', בנויות על חומר ארכיוני ושייכות למיטב המאמרים שבאנציקלופדיה.

בשנים האחרונות של המלחמה התחיל רינגלבלום לפרסם קטעים מתוך החלק השני של „תולדות יהודי וארשה“ (עד סוף המאה הי"ח), שסיימו בכ"י. בדיוק כבימי הביניים שאז תופסת הקהילה היהודית בוארשה מקום מיוחד בפולין בשל מעמדו המדיני העצמאי של פלך מאווביה, כך נודעת חשיבות מיוחדת ליישוב היהודי בוארשה במאה הי"ח, כאשר לפי החוק אסור היה כלל ליהודים לגור בוארשה. רינגלבלום מפתח בפנינו תמונה של הקהילה היהודית הבלתי-חוקית

בוארשה, מתאר את תפקודי הממשלה והשתדלנים ומנגנונם ומגלה את שיטות הניצול ועיוות הדין של השתדלנים, שבהרבה פרטים היה גרוע אפילו ממישטר ההפקר של התקיפים בקהילות היהודיות החוקיות.

בהקשר עם מחקריו של רינגלבלום על תולדות היהודים בוארשה, הופיע גם ספרו של „יהודי פולין במרד קושצ'ושקו" (ספרית ייווא 1937). אמנם, המחבר מפריזו בערך אהדת ההמונים היהודיים למרד, אולם מעלתו של הספר, שנאסף בו חומר רב על העזרה שהגישו היהודים, לפי פקודת שלטונות המורדים, למלחמת השחרור³.

אחרי חריש עמוק בתולדות יהודי פולין בזמנים הקדומים, פנה רינגלבלום בהדרגה לחקר המאה ה"ט. הוא התחיל לאסוף חומר על הפרולטריון התעשייתי היהודי במחצית הראשונה של המאה ה"ט. מכאן הספיק לפרסם רק את מחקרו על רופאים יהודים בפולין.

העניין החיוני בבעיות סוציאליות, מדיניות ותרבותיות של חיים יהודיים בהווה המריץ את רינגלבלום למחקרים היסטוריים מדוקדקים. על כן היתה הנעימה הראשית בעבודתו לחשוף את שורשיהם ההיסטוריים של תהליכי החיים היהודיים המודרניים בפולין. גיבושם של המעמדות החברתיים היהודיים, טרום-ההיסטוריה של הפרולטריון היהודי, המסורת ההיסטורית של מאבקים חברתיים אצל יהודים, טרום-ההיסטוריה של התנועות והעמדות הפוליטיות המודרניות של היהודים, ניצניה הראשונים של ההשכלה, התהוותה של האינטליגנציה היהודית, תולדות ההתקרבות ההדדית בין יהודים ופולנים, הפרודוקטיביזציה של היהודים להלכה ולמעשה בימים עברו — כל אלה ידועים לנו כיום ביתר פירוט וביתר יסודיות, הודות לרינגלבלום.

ערב פרוץ מלחמה⁴ השתתף רינגלבלום בקונגרס הציוני בציריך, כציר מטעם פוע"צ-שמאל מפולין. יחד עם חברים אחדים של המשלחת, הבקיע לו דרך חזרה לוארשה בעוברו את איטליה והונגריה. הוא חזר לעמדתו בג'ינט ויחד עם כמה מהחברים הנשארים, נטל על עצמו את האחריות לפעילות מפלגתו. עמדתו האמיצה כמנהיג משלחת הפועלים לקהילת וארשה בסתיו 1939, מיד לאחר כיבוש וארשה, כמותם כעמדתם של מנהיגי פועלים אחרים, השפיעה על החלטתו הנחושה של ה"יודנראט" לא להיענות לנסיון הגיסטאפו להנהיג גיטו בוארשה כבר בשנה הראשונה לכיבוש ההיטלרי⁴. לאחר מכן, מאז 1940, היה רינגלבלום אחד מהעומדים בראש פעולת הסיוע שהיתה מאורגנת באופן כה מופתי בגיטו וארשה. הודות ליזמתו אורגנו בוארשה ועדי-הבית אשר על ידי עזרה הדדית של הדיירים, סייעה לנצרכים במזון ולבוש. מחקריו ההיסטוריים נמשכו בדרך האחת

3 ר' להלן מכתבי רינגלבלום, מכתב ג' (המע').

4 חבר ה"יודנראט" לשעבר הנמצא כעת בניו-יורק מוסר, כי אז, ב-1939, כאשר קהילה בהנהגתו של צ'רניאקוב התכוננה למלא אחרי הגזירה הנאצית, הופיע רינגלבלום במשרד הקהילה, בראש משלחת פועלים יהודים, כדי למנוע זאת. בהתרגשות עמוקה הכריז כי תהיה זו חרפה לדורות, אם הקהילה היהודית תתן את הסכמתה לגזירה זו. הוא גם הבטיח, אם הקהילה חוששת להמתתם של 24 מבני-הערוכה, שנתפסו ע"י הנאצים, יעמיד במקומם 24 בני ערוכה האחרים והוא עצמו יהיה הראשון ביניהם. (השווה: „פראלעטארישער געדאנק", 1 ספטמבר 1944).

שהיתה אפשרית והכרחית באותה תקופה אפילה: הוא עבד על תולדות המרטיר לוגיה היהודית תחת הנאצים.

רינגלבלום היה אחד העומדים בראש המרד הגדול בגיטו וארשה, כחבר הוועד הלאומי היהודי. אחרי דיכוי המרד, הובל רינגלבלום ע"י הנאצים למחנה הריכוז בפוניאטוב. הוא ניצל משם ע"י הוועד הלאומי היהודי והוחזר לווארשה, שבה התחבא במקלט מתחת למרתף. כאן עיבד את הפרק המזעזע ביותר בתולדות יהודי פולין, את דברי ימי השמדת שארית היהדות בפולין.

עוד בעת המלחמה ניתנו לו לרינגלבלום כמה הזדמנויות למלט את נפשו מצפּרני אוכלי-האדם. זה קרה לא רק ב-1939 כאשר אינטליגנטים יהודים רבים ביקשו להם מקלט בטריטוריות המזרחיות של פולין וליטא וא"כ של ברה"מ. עוד ב-1940 היתה לו האפשרות לנסוע לא"י. אותה שנה כתב לי: „עסוק אני בעבודה מעניינת המכלה את כוחותי, אך מעניקה לי סיפוק רב⁵. יש לי סרטיפיקט לא"י (למעשה — „פרומסה“) אבל כרגע אין בדעתי לעזוב את הארץ, פשוט משום כך. כי למרות הכול, קשה להינתק...“ אפילו בראשית 1944, כאשר חייו היו תלויים בשערה, החליט לוותר על האפשרות שנתגלתה בפניו, הודות להשתדלותם של חברים באמריקה, להימלט לחו"ל. הוא החליט להחזיק מעמד בעמדתו האחראית המסוכנת...

במרץ 1944, נפל עמנואל רינגלבלום יחד עם אשתו יהודית ובנו בן הי"ג אורילי, בידי הנאצים. אחרי עינויים במאסר „פאביאק“ הוציאו להורג ביריה יחד עם עוד שלושים איש, שנתפסו במיקלט אתו, על חורבות גיטו וארשה. רינגלבלום, „ההיסטוריון הצעיר“ רשם במות הגיבורים שלו, כמו בחייו הפעל-תנים, אחד הדפים המרגשים ביותר בדברי-ימי-ישראל העקובים מדם.⁶

5 הכוונה לפעולת הסיוע של הג'וינט.

6 המאמר הזה שהנני מוסר כאן באי-אלה קיצורים הופיע במלואו באידיש ב„ייווא-בלעטער“ (כרך ב' מס' 2 נוב' דצמ' 1944, עמ' 307—317) ונכתב מיד אחר שהגיעה הידיעה על דבר הירצחו ע"י הגרמנים הנאצים י"ש. ממילא לא נודעו לי עדיין העדויות על פעולתו ולא על ארכיון הגיטו והחברה ההיסטורית לחקר השואה שהקים וניהל רינגלבלום, בשם „עונג שבת“. מפעלו הכביר הזה של ר. שאין משלו בהיסטוריה ראוי הוא לייחד לו מאמר בפני עצמו. ר. מ.

S U M M A R Y

IN THE GHETTO — A Poem

Mordechai Gebirtig

Mordechai Gebirtig was one of pre-war Poland's Jewish troubadors. It was his wont to write heart-stirring folk-songs and compose the melodies for them as well. His best known song remains *Dos Shteteleh Brent* (The Town is on Fire), a most outstanding expression of the destruction that overtook the small town Jewish communities of Eastern Europe. This issue of *Yalkut* presents his last song, written shortly before his death in 1942. It describes the days in the Ghetto, dragging along like gangs of emaciated slaves.

THE 20th ANNIVERSARY OF THE DEATH OF EMANUEL RINGELBLUM

Professor Raphael Mahler

Dr. Ringelblum stood out among the younger generation of Jewish historians in Poland. He was born on November 21, 1900, in Buczyc, Galicia. When he was 12 years old, his mother died. On the outbreak of World War, he fled to Kolomeia and from there to Nowy Sącz, where he graduated from the *Gymnasium* in the year 1919. His abilities came to the fore when he was still a youth; yet, nevertheless he had no ambitions for any kind of career. In 1920, he arrived in Warsaw, where he enrolled in the School of Humanities at the University of Warsaw. He was the pupil of Dr. Shiper in Jewish historical research, and devoted the time left, after studies, to community activities, mainly in Left Poale Zion circles. In 1927, he was granted his doctorate, for his thesis on the history of the Jews in medieval times. He taught history in Warsaw secondary schools and at the same time carried on with his communal activity.

EMANUEL RINGELBLUM

Professor Raphael Mahler

It is now twenty years since Dr. Ringelblum was murdered by the Nazis. He has come to be known as the historian of the Ghetto, and his archive, discovered after World War II, contains a vast amount of material on the Holocaust and the Ghetto Uprising.

Ringelblum was one of those who headed the Warsaw Ghetto Uprising. After it was crushed he was confined to a concentration camp by the Nazis. Rescued from the camp, he returned to Warsaw, where he was hidden away, subsequently discovered, and executed by the Nazis on March 7, 1944. (See above, *Pan Rudowski*).

In 1929, he was drawn into working for the Charity Funds (*Gemilut Hassadim*) as editor of their publication, *Folkshilf*. During that period he also embarked upon his principal undertaking on behalf of the Jewish Scientific Institute. It was Ringelblum who founded the Warsaw IVO Branch and participated in its scientific publications. From the year 1937 and thereafter, he was one of the directors of IKUF (Yiddisher Kultur Farband, i. e., Jewish Cultural Society) in Poland.

Up to the outbreak of World War II, Ringelblum had published a series of scientific research works, mainly in the field of Jewish history in Poland. He also wrote a series of monographs for the *Encyclopedia Judaica*. He stood at the head of the aid activities on behalf of the Zbonshin deportees, and it is on this subject that our author presents and reviews a group of letters from Ringelblum to himself from Zbonshin and concerning Zbonshin.

PAN RODZEVSKY

Batyah Temkin-Berman

Dr. Edward Rodzevsky was the name assumed by Dr. Ringelblum in the Underground. The Left Poale Zion operatives in the Aryan area of Warsaw, once they had reestablished connections with Dr. Ringelblum, bent all their efforts to have him transferred to the Aryan area. There were constant delays, due especially to the fact that Ringelblum found it difficult to forego his scientific work on behalf of the community's activities. Matters continued thus right up to the second *Action* (i.e., the deportation of candidates for mass destruction to the death camps) in January, 1943. Information was received that Ringelblum had been sent by the Nazis to the Trawniki Camp. Through various contacts, and by